
ANNALIS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXI, 2

SECTIO K

2014

Wydział Politologii UMCS

MICHAŁ WALLNER

*Podziały i typologie systemów parlamentarnych:
zagadnienia metodologiczne*

On methodology of divisions and classifications of parliamentary systems

ABSTRAKT

System parlamentarny funkcjonuje w większości współczesnych państw demokratycznych. Występuje on tam, gdzie respektuje się zasadę odpowiedzialności politycznej rządu przed parlamentem, która stanowi istotę rządów parlamentarnych i cechę wspólną najliczniejszej grupy państw demokratycznych. Porównując te państwa ze sobą, trzeba też zwrócić uwagę na występujące między nimi różnice. Dotyczą one zarówno unormowań konstytucyjnych, jak i praktyki politycznej. To powoduje, że nie ma jednego modelu parlamentaryzmu, przeciwnie – występuje wiele jego odmian. W tej sytuacji istnieje obiektywna potrzeba wewnętrznego uporządkowania zbioru systemów parlamentarnych. W artykule zaprezentowano przykłady zastosowania różnych zabiegów systematyzujących, takich jak dychotomia, klasyfikacja czy typologia. Autor dochodzi do wniosku, że najbardziej użytecznym z tych instrumentów jest typologia, a może ona powstać tylko na podstawie rozbudowanej klasyfikacji systemów parlamentarnych. Stworzenie takiej klasyfikacji wymagałoby przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań historyczno-porównawczych.

Słowa kluczowe: system parlamentarny, podział logiczny, klasyfikacja, typologia, system rządów

POTRZEBA SYSTEMATYZACJI USTROJÓW PARLAMENTARNYCH

System parlamentarny jest najszerzej rozpowszechnioną na świecie formą rządów demokratycznych. Według danych przedstawionych kilka lat temu przez Alana Siaroffa [2008: 145–155] na świecie istniało 115 państw demokratycznych, z których

system parlamentarny przyjmowały 74 państwa, system prezydencki – 28 państw, a system „mieszany” – 13 państw¹. Państwa o ustroju parlamentarnym stanowiły zatem około 64% wszystkich państw demokratycznych. Zgodnie z innym wykazem, zaprezentowanym nieco wcześniej przez Matthew Shugarta [2006: 351–352], na ogólną liczbę 94 państw demokratycznych ustrojów parlamentarny występował w 38 państwach, prezydencki w 25, a „mieszany” w 31 państwach². Te ostatnie badania potwierdzają, że w państwach demokratycznych system parlamentarny jest najczęściej wybieraną formą rządów (około 40% przypadków)³. Można przy tym zauważyć, że parlamentaryzm jest typowym rozwiązaniem ustrojowym w państwach europejskich. Jeśli przyjmiemy, że system półprezydencki jest tylko pewną odmianą parlamentaryzmu, a nie odrębną formą rządów, to okaże się, iż od dominującego w Europie, parlamentarnego wzorca odbiegają tylko trzy państwa demokratyczne: Cypr (system prezydencki) oraz San Marino i Szwajcaria (systemy „mieszane”) [Siaroff 2008: 147, 152; Żebrowski 2007: 147–155].

W pojemnym zbiorze państw, które przyjęły system parlamentarny, znajdziemy ustroje, które *prima facie* więcej dzieli, niż łączy. Do omawianej kategorii zalicza się czasami tak różne formy rządów, jak: system kanclerski (Republika Federalna Niemiec), system półprezydencki (V Republika Francuska) czy system premierowski (Wielka Brytania)⁴. Obok siebie zestawia się monarchiczną Hiszpanię i republikańskie Włochy, ustroje funkcjonujące w warunkach dwupartyjności (Malta) i wielopartyjności (Belgia), państwa o parlamentach jedno- (Dania) i dwuizbowych (Irlandia), systemy ze „słabą” (Węgry) i stosunkowo „silną” (Rumunia) głową państwa etc. Znaczne zróżnicowanie form instytucjonalnych, w jakich działa system parlamen-

¹ Trzeba zaznaczyć, że Siaroff przyjmuje dość szerokie rozumienie ustroju demokratycznego, ujmując w swoim wykazie zarówno demokracje liberalne, jak i demokracje elektoralne.

² Podobnie jak cytowany wyżej Siaroff, Shugart uwzględnił w swoim wykazie nie tylko demokracje skonsolidowane, ale też państwa o niepełnym ustroju demokratycznym, tzw. półdemokracje. Ponadto wziął pod uwagę Białoruś oraz Bośnię i Hercegowinę, chociaż nie spełniały one (i nadal nie spełniają) kryteriów demokratyczności, które autor wybrał. Oba państwa zostały zakwalifikowane do grupy systemów „mieszanych”.

³ Różnice pomiędzy danymi zaprezentowanymi przez obu autorów wynikają między innymi stąd, że każdy z nich inaczej definiuje system „mieszany”. Dla Siaroffa nie ma odrębnej kategorii systemów półprezydenckich. Ustrój, który respektuje najważniejsze zasady systemu parlamentarnego, ale jednocześnie stawia prezydenta w pozycji głównego ośrodka władzy politycznej w państwie, nadal jest ustrojem parlamentarnym. Z kolei Shugart, powołując się na ustalenia Maurice’a Duvergera, utrzymuje, że system półprezydencki stanowi formę rządów *sui generis* i tym samym nie należy do zbioru systemów parlamentarnych. Zob. M. Duverger, *A New Political System Model: Semi-presidential Government*, „European Journal of Political Research” 1980, nr 8, s. 165–187; H. Bahro, E. Vesper, *Das semipräsidentielle System – „Bastard” oder Regierungsform sui generis*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen” 1995, nr 3, s. 471–485.

⁴ Stosunkowo najmniej kontrowersji budzi zakwalifikowanie do tej grupy systemu kanclerskiego. Istnieje natomiast wiele poważnych wątpliwości co do parlamentarnego charakteru systemu półprezydenckiego. Pojawiają się też ostatnio opinie, że system premierowski na tyle oddalił się od kanonów parlamentaryzmu, że należałoby go raczej postrzegać jako odrębną formę rządów. Do tych kwestii wypadnie jeszcze powrócić.

tarny, prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z bardzo elastycznym modelem rządów, który może współwystępować ze skrajnie różnymi zasadami ustrojowymi i instytucjami politycznymi. W tym sensie nie ma jednego systemu parlamentarnego; tworzy on raczej „rodzinę systemów parlamentarnych” [Szymanek 2005: 14]. Można żartobliwie stwierdzić, że jest to rodzina niezwykle barwna – wielopokoleniowa, liczna, a przy tym mieszana.

W tej sytuacji staje się jasne, że istnieje potrzeba wewnętrznego uporządkowania zbioru systemów parlamentarnych. W zgodnej opinii badaczy nie jest to jednak zadanie łatwe. Jeszcze w latach 80. ubiegłego wieku Zbigniew Kiełmiński [1984: 42] pisał: „Proces racjonalizacji klasycznych procedur doprowadził do tak znacznego zróżnicowania form instytucjonalnych, że trudno jest znaleźć jakiś klucz dla typologii współczesnych odmian systemu parlamentarnego”. Zdaniem tego autora trudno stworzyć typologię uwzględniającą zarazem tradycje, współczesny kształt, sposób funkcjonowania i inne cechy systemu parlamentarnego [Kiełmiński 1984: 57]. Piszący kilkanaście lat później Witold Brodziński [1997: 38] sformułował nawet bardziej pesymistyczną opinię, że stworzenie takiej typologii byłoby zadaniem „praktycznie niewykonalnym”. Podobne przekonanie utrzymuje się także dzisiaj. W wydanej stosunkowo niedawno pracy zbiorowej *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka* wyrażono pogląd, że poszukiwanie uniwersalnych schematów i nazw dla różnych odmian systemu parlamentarnego kończy się umiarkowanym sukcesem. „Tak jakby system parlamentarny wymykał się wewnętrznemu porządkowaniu i klasyfikowaniu w określone grupy o jasno sprecyzowanych regułach” [Kruk 2012: 41].

W mojej opinii stworzenie wartościowej, czyli spójnej wewnętrznie i jednocześnie wyczerpującej klasyfikacji systemów parlamentarnych, a później, na jej podstawie – użytecznej typologii⁵, wymagałoby, po pierwsze, określenia zakresu pojęcia „system parlamentarny” oraz, po drugie, zidentyfikowania istotnych różnic i cech rozłącznych, czyli właściwych kryteriów klasyfikacji parlamentaryzmu. Realizacja tak zakreślonych celów nie jest możliwa bez przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań historyczno-porównawczych. W niniejszym szkicu ograniczę się tylko do kilku uwag o charakterze metodologicznym, przy czym główny nacisk zostanie położony na prezentację i ocenę różnych zabiegów systematyzujących, takich jak dychotomia, klasyfikacja czy typologia.

⁵ Przyjmuję, że podział typologiczny systemów parlamentarnych powinien być dokonany *ex post*, to znaczy na podstawie wcześniej przeprowadzonej klasyfikacji. W tym celu należałoby pominąć w typologii klasy puste bądź mało liczne oraz pogrupować klasy posiadające jakąś istotną cechę wspólną (pomimo występowania różnic w innych zmiennych uznawanych za mniej istotne).

ISTOTA SYSTEMU PARLAMENTARNEGO

Tworzenie klasyfikacji systemów parlamentarnych należałoby rozpocząć od komparatystyki ustrojowej, czyli studiów nad podobieństwami i odmiennościami demokratycznych form rządów [Kalleberg 1966: 75; Lijphart 1968: 6]. Pierwszym zadaniem badawczym powinno być poszukiwanie tych cech, które stanowią „rdzeń” systemu parlamentarnego, czyli są wspólne dla wszystkich jego odmian. Chodzi o takie kryteria, które są konieczne, a zarazem wystarczające dla zakwalifikowania danego państwa do omawianej grupy. Bez zdefiniowania istoty parlamentaryzmu trudno w ogóle dyskutować o jakichkolwiek podziałach czy typologiach tego systemu.

W literaturze przedmiotu nie ma oczywiście jednej, powszechnie akceptowanej definicji systemu parlamentarnego. Ogólna charakterystyka parlamentaryzmu przyjmuje najczęściej postać wyliczenia cech uznawanych przez danego autora za istotne. Katalogi takich cech są bardzo różne, zarówno pod względem ich liczby, jak i charakteru wymienianych kryteriów. Biorąc pod uwagę liczbę kryteriów, można wyróżnić trzy stanowiska: minimalistyczne, umiarkowane i maksymalistyczne.

Ze stanowiskiem minimalistycznym mamy do czynienia wtedy, gdy liczba wymienianych cech nie przekracza dwóch. Zdaniem niektórych badaczy już na podstawie jednego kryterium można stwierdzić, czy konkretny ustrój jest systemem parlamentarnym, czy nie. Za wystarczającą cechą tej formy rządów uznaje się najczęściej istnienie odpowiedzialności politycznej rządu przed parlamentem. Pogląd taki wyrazili m.in. Jean-Claude Colliard [1978: 18 i n.] oraz Winfried Steffani [1983: 392]⁶. W literaturze krajowej zwolennikiem takiego ujęcia jest Marek Jarentowski, który początkowo skłaniał się ku uznaniu dwóch cech za najistotniejsze (rząd pochodzi z parlamentu i jest przed nim odpowiedzialny) [2009: 35–36], by obecnie akcentować znaczenie tylko jednego kryterium (egzystencja władzy wykonawczej jest zależna od zaufania parlamentu) [2012: 272 i n.]. Autor ten twierdzi, że podanie zbyt wielu cech systemu parlamentarnego mogłoby pozbawić nas możliwości znalezienia jakiegokolwiek przykładu państwa realizującego ten model ustrojowy czy choćby do niego zbliżonego. „Klasyfikacja zbudowana w ten sposób, że większość krajów pozostaje w szarej strefie, gdzieś pomiędzy zbyt szczegółowo zbudowanymi dwoma modelami [parlamentarnym i prezydenckim – M. W.], nie spełnia swej funkcji wyjaśniającej i dydaktycznej” [Jarentowski 2009: 35].

Do grona „minimalistów” zaliczyć też trzeba stosunkowo liczną grupę autorów definiujących pojęcie systemu parlamentarnego na podstawie dwóch warunków. Według Marka Sobolewskiego [1969: 146] tymi wymogami są: zagwarantowana prawnie możliwość udziału egzekutywy w procesie ustawodawczym oraz jej odpowiedzialność polityczna przed parlamentem. Z kolei dla Alfreda Stepana i Cindy Skach [1994: 29–30] „czysty” system parlamentarny charakteryzuje się tym, że: 1) szef władzy wykonawczej musi korzystać z poparcia większości parlamentarnej

⁶ Zob. też J. A. Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, New York 2007, s. 36.

i upada w przypadku nieuzyskania wotum zaufania; 2) władza wykonawcza jest w stanie rozwiązać organ władzy ustawodawczej i zarządzić wybory. To ostatnie kryterium traktowane jest niekiedy jako jeden z najważniejszych wyznaczników systemu parlamentarnego [Pułło 2007: 27–28], inni zaś twierdzą, że instytucja rozwiązania parlamentu nie może być uznana za istotny czynnik różnicujący systemy rządów [Lijphart 1984: 72].

Na jeszcze inną parę kryteriów wskazuje Matthew Shugart [2006: 348]. Jego zdaniem „czysty” parlamentaryzm to taki system, w którym władza wykonawcza wywodzi się ze zgromadzenia prawodawczego i może być w każdej chwili odwołana przez większość parlamentarną w drodze wotum nieufności. Tę samą myśl, tyle że w prostszej formie, wyraża Leon Epstein [1968: 419]. Twierdzi on, że system parlamentarny to „forma demokracji konstytucyjnej, w której władza wykonawcza pochodzi z i jest odpowiedzialna przed władzą ustawodawczą [wyróżnienia moje – M. W.]”. Z tym ujęciem koresponduje też spostrzeżenie Andrzeja Antoszewskiego [2012: 45], że „centralnym wyróżnikiem każdego systemu rządów (i jednocześnie głównym kryterium ich typologii) jest władza formowania i dymisjonowania gabinetu. Istotą klasycznego parlamentaryzmu jest to, że przysługuje ona wyłącznie parlamentowi”.

Stanowisko umiarkowane reprezentowane jest przez tych autorów, którzy wymieniają od trzech do pięciu elementów składających się na charakterystykę parlamentaryzmu. Jest to bodaj najczęściej spotykane podejście. Przykładowo Stanisław Gebethner [1997: 80] podaje cztery „niezbędne kryteria” rozstrzygające o zakwalifikowaniu danego systemu rządów do modelu parlamentarnego. Są to: dualizm egzekutywy, odpowiedzialność polityczna rządu przed parlamentem, solidarna i indywidualna odpowiedzialność polityczna ministrów przed parlamentem oraz dysponowanie przez egzekutywę instrumentami wpływu na władzę ustawodawczą (włącznie z prawem do rozwiązania parlamentu)⁷. Zestaw pięciu kryteriów proponuje Bogusław Banaszak [2007: 348–353]. Część z nich pokrywa się z cechami podanymi przez Gebethnera. Cechy, które eksponuje tylko Banaszak, to: brak odpowiedzialności politycznej głowy państwa przed parlamentem oraz występowanie odpowiedzialności konstytucyjnej tejsze głowy państwa.

O podejściu maksymalistycznym może być mowa wtedy, gdy badacz wyróżnia co najmniej sześć kryteriów. Cytowany już Andrzej Pułło [2007: 27–28] przedstawia charakterystykę systemu parlamentarnego w ośmiu punktach, a Douglas Verney [1992: 32–38] – w aż jedenastu. Należy zauważyć, że im bardziej rozbudowany katalog cech, tym węższy zakres znaczeniowy interesującego nas pojęcia. Tymczasem w sytuacji znacznej indywidualizacji form ustrojowych na świecie (w tym też systemów parlamentarnych) konstruowanie modeli rządów powinno opierać się na

⁷ Jak słusznie zauważył jeden z autorów, cecha trzecia jest w istocie tylko uszczegółowieniem cechy drugiej, dlatego można było z niej zrezygnować. Zob. M. G. Jarentowski, *System rządów Polski a modele systemów rządów*, [w:] *Władza wykonawcza w Polsce i Europie*, M. Drzonek, A. Wołek (red.), Kraków–Nowy Sącz 2009, s. 34.

dobrze najistotniejszych kryteriów. Poszczególne instytucje czy rozwiązania ustrojowe charakterystyczne dla parlamentaryzmu posiadają przecież zróżnicowane znaczenie (wagę). Niektóre są tylko rozwinięciem lub konsekwencją przyjęcia innych – ogólniejszych, fundamentalnych. Katalog cech definiujących parlamentaryzm powinien zatem powstać nie w wyniku enumeracji wszystkich instytucji stanowiących o jego specyfice, a raczej jako efekt hierarchizacji i selekcji tychże instytucji.

Sama identyfikacja elementów składających się na „jądro” parlamentaryzmu nie rozwiązuje jeszcze praktycznych problemów związanych z klasyfikacją systemów rządów. Nawet jeśli przyjmiemy, że istotą ustroju parlamentarnego jest to, iż kompetencja formowania i dymisjonowania rządu przysługuje wyłącznie parlamentowi, to pozostaje kwestią otwartą, jaki stan uznamy za spełnienie tego wymogu. Czy chodzi tu tylko o posiadanie przez parlament odpowiednich kompetencji (władza potencjalna), czy też o faktyczne korzystanie z tych uprawnień (władza realna)?

Pytanie to dotyka szerszego problemu, jakim jest sposób pojmowania i analizowania rzeczywistości ustrojowej. W literaturze wyróżnia się najczęściej dwie płaszczyzny badania systemu rządów – konstytucyjną (czy szerzej: formalnoprawną) oraz praktyczno-polityczną (behawioralną) [Grzybowski 2006: 9]⁸. Truizmem jest twierdzenie, że rzeczywiste mechanizmy rządzenia w państwie często odbiegają od założeń konstytucyjnych. Ten rozdźwięk między literą konstytucji a praktyką ustrojową występuje też w odniesieniu do interesujących nas instytucji systemu parlamentarnego. Przykładowo Ustawa Zasadnicza V Republiki ustanawia *explicite* odpowiedzialność polityczną rządu przed parlamentem, jednak w praktyce rząd jest odpowiedzialny w większym stopniu przed prezydentem, czego już konstytucja nie przewiduje [Bokszczanin 2010: 20–25]. W historii politycznej RFN zaledwie dwukrotnie sięgano po procedurę wotum nieufności, i to tylko raz z powodzeniem (1982). Z kolei w Wielkiej Brytanii – państwie uchodzącym za kolebkę systemu parlamentarnego – ostatni przypadek skutecznego zastosowania instytucji wotum nieufności datuje się na rok 1979.

Osobnym zagadnieniem pozostaje zakres władzy parlamentu, jeśli idzie o egzekwowanie odpowiedzialności politycznej gabinetu. O ile na przykład w III Republice Francuskiej władza ustawodawcza swobodnie korzystała z instytucji wotum nieufności (zarówno w formie wyraźnej, jak i dorozumianej), o tyle w tak zwanych zrjonalizowanych systemach parlamentarnych procedura egzekwowania odpowiedzialności politycznej gabinetu poddana jest różnorodnym ograniczeniom [Szymanek 2007: 44]. Najdalej idącym wyrazem racjonalizacji parlamentaryzmu jest zapewne konstruktywne wotum nieufności, wprowadzone po raz pierwszy w Ustawie Zasadniczej RFN z 1949 roku. Konstytucja Niemiec i regulamin Bundestagu określają wysokie wymagania formalne dla tej procedury. Specyfika niemieckich rozwiązań polega na zogniskowaniu całej odpowiedzialności parlamentarnej rządu na osobie kanclerza (a tym samym

⁸ Por. M. Wallner, *Koncepcje teoretyczne systemu rządów: źródła, założenia, krytyka*, [w:] *Systemy rządów w perspektywie porównawczej*, J. Szymanek (red.), Warszawa 2014, s. 60–78.

na odrzuceniu możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności politycznej zarówno całego rządu, jak i poszczególnych ministrów) oraz na konieczności poszukiwania w parlamencie większości pozytywnej, czyli takiej, która nie tylko jest zdolna do obalenia istniejącego gabinetu, ale również do przedstawienia nowego kandydata na szefa rządu [Sarnecki 2008: 200–201]. Wyraża oryginalność tych rozwiązań i ich odmienność od klasycznych wzorców znanych z XIX-wiecznej praktyki brytyjskiej czy francuskiej skłania niektórych autorów do twierdzenia, że system kanclerski jest odrębną formą rządów. Taki pogląd formułuje na przykład Feliks Siemieński [1996: 5, 7], który jest zdania, że konstruktywne wotum nieufności byłoby w systemie parlamentarnym „dziwolągami”.

Po zasygnalizowaniu kilku kwestii związanych z rozumieniem pojęcia parlamentaryzmu przejdźmy do prezentacji cech, które mogą służyć jako kryteria podziałów i typologii.

KRYTERIA PODZIAŁÓW I TYPOLOGII SYSTEMÓW PARLAMENTARNYCH

Zdaniem Andrzeja Antoszewskiego [2012: 46 i n.] głównymi instytucjonalnymi czynnikami różnicującymi współczesny parlamentaryzm są: 1) system wyborczy przyjęty w wyborach do parlamentu, 2) pozycja głowy państwa w systemie politycznym oraz 3) pozycja premiera w systemie władzy wykonawczej. Odnosząc się do pierwszego kryterium, trzeba zauważyć, że system wyborczy do parlamentu tylko pośrednio wpływa na kształt relacji pomiędzy legislatywą a egzekutywą, czyli na to, co stanowi istotę każdego systemu rządów. Znaczenie reguł rozstrzygających o podziale mandatów do parlamentu polega na tym, że współkształtują one system partyjny⁹. Ten ostatni z kolei jest istotnym, a może nawet najważniejszym czynnikiem determinującym rzeczywiste działanie systemu rządów.

Partie polityczne odgrywają szczególną rolę w ramach parlamentarnego systemu rządów. Bez nich trudno sobie w ogóle wyobrazić funkcjonowanie tego systemu. W opinii niektórych badaczy charakter systemu partyjnego stanowi główne kryterium podziału parlamentaryzmu. I tak Paul Leroy [2001: 50–51] wyodrębnia systemy parlamentarne dwupartyjne, systemy parlamentarne uporządkowanej wielopartyjności oraz systemy parlamentarne wielopartyjności nieuporządkowanej. Kryterium zasadniczo partyjne stosuje też Matthew Shugart [2006: 353–354], wyróżniając parlamentaryzm większościowy (*majoritarian*) oraz przetargowy (*transactional*). Ten pierwszy opiera się na większościowych rządach jednopartyjnych, sprzyja koncentracji władzy przez

⁹ Jeszcze w latach 50. ubiegłego wieku Maurice Duverger sformułował słynną tezę, głoszącą, iż jednomandatowe okręgi wyborcze i formuła większości względnej wzmacniają system dwupartyjny, natomiast wielomandatowość i formuła proporcjonalna sprzyjają ukształtowaniu systemu wielopartyjnego. Zob. M. Duverger, *Les parties politiques*, Paris 1951, s. 246 i n. (za: W. Sokół, *Partie polityczne na arenie wyborczej i gabinetowej*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, W. Sokół, M. Żmigrodzki [red.], Lublin 2003, s. 163–164, 175).

egzekutywę i ułatwia jej tym samym uzyskanie pozycji dominującej nad legislatywą (według niektórych prowadzi do „fuzji” władz). Model przetargowy charakteryzuje zaś funkcjonowanie rządów koalicyjnych – większościowych albo mniejszościowych – oraz bardziej zrównoważony układ relacji pomiędzy legislatywą a egzekutywą.

W opinii Michała Bożka [2007: 69] podziały, które przyjmują za punkt wyjścia charakter systemu partyjnego, mają duży walor praktyczny, ale nie oddają zróżnicowania instytucjonalnego poszczególnych odmian parlamentaryzmu. Należy zaznaczyć, że partie polityczne i ich wzajemne relacje nie wchodzą w zakres znaczeniowy pojęcia systemu rządów. Ta ostatnia kategoria powinna być rozumiana jako zespół zasad ustrojowych regulujących stosunki pomiędzy naczelnymi politycznymi organami państwa. Normy determinujące relacje pomiędzy partiami politycznymi wchodzą natomiast w skład pojęcia systemu partyjnego. Rozważania koncentrujące się na charakterze układu partyjnego dotyczą – używając języka analizy systemowej – środowiska systemu, a nie systemu rządów jako takiego. Dlatego można wyrazić wątpliwość, czy kształt relacji pomiędzy partiami politycznymi powinien pełnić rolę istotnego kryterium klasyfikacji parlamentaryzmu.

Jeśli chodzi o pozycję ustrojową głowy państwa, jest to bodaj najczęściej stosowane kryterium typologii systemów parlamentarnych. Autorzy jednego z podręczników teorii państwa i prawa wyróżniają system parlamentarny ze „słabą” głową państwa oraz system parlamentarny ze wzmocnioną pozycją głowy państwa. To wzmocnienie następuje poprzez wybór głowy państwa w głosowaniu powszechnym i rozszerzenie sfery jej kompetencji [Redelbach, Wronkowska, Ziemiński 1993: 62]. Bardziej wyrafinowaną koncepcję oceny władzy prezydenta, służącą następnie do konstruowania typów parlamentaryzmu, znajdujemy w pracy Siaroffa [2003: 303 i n.]. Kanadyjski autor bierze pod uwagę dziewięć wskaźników pozycji ustrojowej prezydenta mierzonych na skali dychotomicznej (wskaźnik może mieć tylko wartość 1 albo 0). Tymi wskaźnikami są: 1) wybór prezydenta w głosowaniu powszechnym; 2) synchronizacja wyborów prezydenckich z wyborami do parlamentu; 3) dysponowanie przez prezydenta kompetencjami nominacyjnymi niepodlegającymi kontrasygnacie; 4) przewodniczenie posiedzeniom gabinetu i udział w ustalaniu porządku jego obrad; 5) prawo do sprzeciwu wobec ustaw uchwalonych przez parlament (weto ustawodawcze); 6) szerokie uprawnienia nadzwyczajne, m.in. prawo do wydawania dekretów w sytuacji zagrożenia państwa, kryzysów ekonomicznych etc.; 7) centralna rola w zakresie ustalania i prowadzenia polityki zagranicznej; 8) dominująca rola w procesie formowania gabinetu oraz 9) prawo do rozwiązania parlamentu. Na podstawie analizy tych wskaźników Siaroff wyróżnia trzy typy prezydentury: „dominującą” (suma wszystkich wskaźników wynosi co najmniej 6), „korygującą” (wynik między 3 a 5) oraz „figurancką” (suma wskaźników nie przekracza 2). Stosownie do wyodrębnionych typów prezydentury autor wyróżnia trzy odmiany republikańskiego parlamentaryzmu – a) system parlamentarny z dominacją prezydenta, b) system parlamentarny z aktywną, „korygującą” prezydenturą oraz c) system parlamentarny z ograniczoną rolą głowy państwa (prezydent jako figurant). Autor typologii pominął

ustroje monarchiczne (a ściślej – monarchie parlamentarne), w których rola głowy państwa jest zasadniczo jednakowa – mało znacząca i ceremonialna.

Trzecie kryterium – pozycja szefa rządu w systemie władzy wykonawczej – można rozumieć, jak się wydaje, na dwa sposoby. Po pierwsze, może tu chodzić o relacje w układzie szef rządu–głowa państwa. Takie rozumienie odpowiadałoby tradycyjnemu pogładowi, zgodnie z którym władza wykonawcza w systemie parlamentarnym ma charakter dwuczłonowy (dualistyczny), tzn. składa się z głowy państwa oraz gabinetu z premierem na czele. Po drugie, omawiane kryterium można rozumieć jako układ stosunków wewnątrz samego gabinetu. Coraz częściej kwestionuje się bowiem tezę, że głowa państwa w systemie parlamentarnym należy do „pionu” władzy wykonawczej [Borkowski 1997: 71–85; Jarentowski 2009: 32; Szymanek 2009]. Określenie „dualizm egzekutywy” nabiera nowego znaczenia, które odnosi się do dwuczłonowości w układzie szef rządu–ministrowie [Wyrzykowski 1999: 444–445].

Do drugiego sposobu rozumienia interesującego nas kryterium nawiązuje Giovanni Sartori [2000: 116–118]. Włoski badacz wyodrębnia trzy odmiany systemu parlamentarnego: w pierwszym, chciałoby się rzec klasycznym modelem, pozycja szefa rządu w gabinecie odpowiada określeniu „pierwszy pośród równych” (łac. *primus inter pares*, ang. *the first among equals*), w drugim – premier jest usytuowany pośród nierównymi ministrami, w trzecim zaś – premier znajduje się pomiędzy nierównymi członkami rządu. Pierwszy wariant parlamentaryzmu charakteryzuje się raczej „słabą” pozycją premiera w gabinecie – działa on w warunkach wielopartyjnego rządu koalicyjnego, a w rezultacie nie może narzucić ministrom własnej strategii politycznej i jest zmuszony do współzrządzenia z parlamentem. Premier jest zatem tylko „pierwszym ministrem”, przewodniczącym gabinetu, a nie realnym kierownikiem czy szefem rządu. Taki wzorzec ustrojowy odnajdujemy w Belgii, Holandii i Finlandii. Druga forma parlamentaryzmu oznacza niekwestionowaną nadrzędność premiera względem pozostałych członków rządu. Struktura gabinetu nie ma charakteru egalitarnego, tak jak w pierwszym modelu, a hierarchiczny. Państwami, w których występuje ta odmiana systemu parlamentarnego, są Wielka Brytania i Niemcy. Ostatni wariant – premier pomiędzy nierównymi ministrami – cechuje stosunkowo „silna” pozycja szefa rządu, który może dymisjonować ministrów. Ten model nie przypomina jednak wszechwładzy premiera brytyjskiego czy nawet pozycji kanclerza w RFN. W swych działaniach premier musi bowiem stale liczyć się z grupą wpływowych ministrów, czyli tych członków rządu, którzy mają bardziej solidne niż pozostali ministrowie zaplecze polityczne. Ta odmiana parlamentaryzmu występuje w Hiszpanii, Japonii oraz w państwach skandynawskich [Bankowicz 2006: 67–68].

PODZIAŁ LOGICZNY A TYPOLOGIA

Ostatnim zagadnieniem, któremu chciałbym poświęcić uwagę w tym tekście, jest niewystarczająca świadomość metodologiczna niektórych badaczy, wyrażająca

się w tym, że nie odróżnia się podziału logicznego (i klasyfikacji) od typologii. Nierzadko zdarza się, że autorzy zamiennie stosują określenia „podział”, „klasyfikacja” i „typologia”, traktując je jako synonimy. Tymczasem trzeba pamiętać, że mamy tu do czynienia z różnymi zabiegami porządkującymi [Hajduk 2007: 39 i n.].

Wyjaśnijmy zatem, że podział logiczny pojęcia A jest to zbiór pojęć podrzędnych względem pojęcia A, wzajemnie rozłącznych i takich, że suma ich zakresów jest identyczna z zakresem pojęcia dzielonego [Ajdukiewicz 1965: 48]. Najczęściej wyróżnia się trzy rodzaje podziałów logicznych – dwuczłonowy, wieloczłonowy oraz wielostopniowy (klasyfikacja). Z kolei typologia to logiczne uporządkowanie elementów danego zbioru według zasady porównywania zespołu ich cech z zespołami cech elementów innego zbioru, uznanych za wzorce realnie istniejące (typy empiryczne) lub będące tylko konstrukcjami myślowymi (typy idealne) [Hajduk 2007: 39]. W literaturze przedmiotu można bez większego trudu znaleźć przykłady zastosowania obu zabiegów porządkujących. Nasz przegląd rozpoczynamy od dwuczłonowych podziałów logicznych systemu parlamentarnego.

Dwuczłonowy podział logiczny (tzw. dychotomia platońska) opiera się na jednym kryterium podziału (*fundamentum divisionis*), którym jest układ cech sprzecznych (alternatywa wykluczająca: „albo... albo...”). Oznacza to, że pojęcie nadrzędne (*totum divisionis*) dzielone jest na dwie i tylko dwie klasy podrzędne (*membra divisionis*).

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że przykładem dychotomii jest podział systemu parlamentarnego na parlamentaryzm większościowy i parlamentaryzm niewiększościowy. Ten pierwszy definiuje się zazwyczaj jako system parlamentarny z rządami jednopartyjnymi, najczęściej większościowymi, drugi zaś jako system parlamentarny z rządami koalicyjnymi, które niekoniecznie dysponują arytmetyczną większością [Szymanek 2007: 55]. Zauważmy, że tak skonstruowany podział nie spełnia warunków poprawności formalnej. Po pierwsze, narusza warunek jednoznaczności, ponieważ przeprowadza podział nie według jednej zasady, tylko dwóch (jednopartyjność/niejednopartyjność gabinetu, rząd większościowy/niewiększościowy). W konsekwencji nie spełnia też warunku rozłączności, ponieważ trudno jednoznacznie zakwalifikować system parlamentarny z rządem jednopartyjnym, ale mniejszościowym, albo taki, w którym występuje rząd koalicyjny, ale dysponujący większością.

O fałszywej dychotomii można też mówić w przypadku innego podziału dwuczłonowego, mianowicie tego, który wyróżnia parlamentaryzm monarchiczny i parlamentaryzm republikański (a w zasadzie – niemonarchiczny). Osią tego podziału jest status głowy państwa. Problem w tym, że nie jest to podział wyczerpujący (zupełny), ponieważ pomija te państwa, w których prawo konstytucyjne w ogóle nie przewiduje instytucji głowy państwa (*vide* Konstytucja Republiki Estońskiej z 15 czerwca 1920 roku czy Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku)¹⁰. Z uwagi jednak na niewiel-

¹⁰ *Konstytucja Japonii*, tłum. T. Suzuki, P. Winczorek, wstęp A. i L. Garliccy, Wrocław 1990, s. 24; K. Karolczak, *System konstytucyjny Japonii*, Warszawa 1999, s. 16, 18.

ką liczebność takiej klasy państw wydaje się, że można zaakceptować błąd tkwiący w omawianym podziale. W ogólnej metodologii nauk tego typu podział (nie do końca poprawny formalnie, choć użyteczny) określa się mianem podziału przybliżonego [Hajduk 2007: 41].

Kolejnym przykładem dychotomii jest podział na parlamentaryzm pozytywny i parlamentaryzm negatywny [Biskupski 1964: 63–64; Siaroff 2008: 149–150]. Istota pierwszej z tych form polega na konieczności uzyskania i utrzymywania przez gabinet wyraźnego poparcia ze strony większości parlamentarnej. Poparcie dla rządu musi być wyrażone przede wszystkim w formie inwestytury parlamentarnej, a więc jeszcze przed rozpoczęciem przez nowo powołany gabinet działalności. Rząd może również sięgać po procedurę wotum zaufania w trakcie swej kadencji. Parlamentaryzm pozytywny jest zasadniczą postacią systemu parlamentarnego, występującą częściej niż wariant negatywny. Do omawianej kategorii należy zaliczyć parlamentaryzm belgijski czy włoski. Drugą odmianą systemu parlamentarnego jest parlamentaryzm negatywny (zwany też czasem skandynawskim). Warunkiem utrzymania się gabinetu przy władzy jest w tym przypadku okoliczność negatywna, tj. brak ze strony parlamentu sprzeciwu, czyli wyraźnej uchwały wyrażającej rządowi brak zaufania. Istnienie rządu opiera się nie na inwestyturze parlamentarnej, a na domniemanym poparciu, które zostaje zakwestionowane dopiero w momencie przegłosowania wniosku o wotum nieufności. Oprócz większości państw skandynawskich parlamentaryzm negatywny występuje też na przykład w Wielkiej Brytanii i Francji.

Egzemplifikacją podziału dychotomicznego jest także popularne rozróżnienie pomiędzy parlamentaryzmem wiktoriańskim (monistycznym) a parlamentaryzmem orleańskim (dualistycznym) [Gulczyński, Iwiński, Lamentowicz 1978: 91]. Zmienną, która pełni funkcję *fundamentum divisionis* tego podziału, jest uzależnienie egzystencji rządu od zaufania głowy państwa albo brak takiego uzależnienia (równolegle do kwestii zaufania ze strony większości parlamentarnej). Parlamentaryzm monistyczny charakteryzuje istnienie pojedynczej odpowiedzialności politycznej rządu (wyłącznie przed parlamentem), natomiast w parlamentaryzmie dualistycznym gabinet musi posiadać zaufanie i większości parlamentarnej, i głowy państwa¹¹.

Analizując różne przykłady zabiegów porządkujących, których efektem jest wyszczególnienie dwóch odmian systemu parlamentarnego, rodzi się wątpliwość, czy rzeczywiście są to podziały logiczne. Czasami spotykamy się z propozycjami, które nie są dychotomiami (dwuczłonowymi podziałami logicznymi), a dwudzielnymi typologiami. Przykładowo w doktrynie wyróżnia się czasem parlamentaryzm gabinetowy i parlamentaryzm komitetowy albo w innej konwencji językowej – system

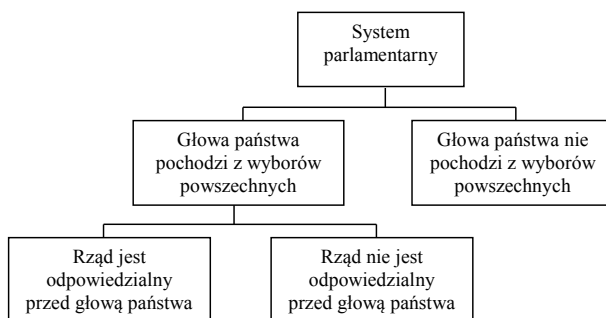
¹¹ Wzorzec „monarchii orleańskiej” powstał we Francji po objęciu tronu przez Ludwika Filipa i rewizji Karty konstytucyjnej z 1814 roku. Znaczący problematyki – Jan Baszkiewicz – wskazywał, że nowa Karta konstytucyjna z 1830 roku pozwalała królowi swobodnie powoływać i odwoływać premiera i ministrów, a zaufanie parlamentu nie było gabinetowi potrzebne. Powstaje pytanie: czy w takiej sytuacji można wciąż mówić o zachowaniu systemu parlamentarnego? Por. J. Baszkiewicz, *Władza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999, s. 98 i n.

gabinetowo-parlamentarny i parlamentarno-gabinetowy [Lane, Ersson 1999: 209; Wojtaszczyk 2000: 40]. Kluczem do tej typologii nie jest jakieś jedno kryterium w postaci układu cech rozłącznych, tylko cały szereg zmiennych składających się na charakterystykę dwóch typów parlamentaryzmu. Model gabinetowy cechuje wysoki stopień skuteczności działań rządu, inicjującego i kontrolującego proces ustawodawczy, istnienie zdyscyplinowanej większości parlamentarnej, udzielającej poparcia działaniom rządu, oraz niewielka liczba kryzysów gabinetowych (ten typ utrzymuje się m.in. w Australii, Hiszpanii, Szwecji i Wielkiej Brytanii). Specyfika drugiego modelu, czyli parlamentaryzmu komitetowego, wyraża się z kolei w istotnej roli, jaką odgrywają komisje parlamentarne w mechanizmie decyzyjnym państwa. Siła komisji parlamentarnych polega głównie na możliwości modyfikowania lub blokowania propozycji rządowych (*vide* Belgia, Dania, Holandia, Włochy) [Antoszewski, Herbut 2001: 314–315].

Wielozłonowy podział logiczny, podobnie jak dychotomia, opiera się na jednym kryterium podziału. Zasadą podziału nie jest jednak układ cech sprzecznych, a układ modyfikacji cechy. Wydaje się, że dobrym przykładem takiego zabiegu jest podział systemu parlamentarnego ze względu na sposób obsadzania głowy państwa. W tym kontekście wyróżnia się cztery zasadnicze metody: 1) wybór przez parlament (III Republika Francuska, IV Republika Francuska, Węgry, do niedawna Republika Czeska); 2) wybór przez specjalne kolegium złożone po części z parlamentarzystów (Niemcy, Włochy); 3) wybór w głosowaniu powszechnym (Austria, V Republika Francuska, Portugalia, Rumunia); 4) dziedziczenie (Belgia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania).

O ile powyższy podział uznać można za poprawny pod względem formalnym (pomijając przypadki tych państw, w których nie przewidziano instytucji głowy państwa), o tyle nie jest jasne, czy spełnia on inny, pozaformalny warunek poprawności, a mianowicie – wymóg naturalności. Ogólnie rzecz biorąc, wymóg ten dotyczy kryterium podziału, które musi być istotne ze względu na dany cel poznawczy. W naszym przypadku podział logiczny służy jako punkt wyjścia skonstruowania typologii. Czy zatem tryb obsadzania głowy państwa wiąże się w sposób istotny z różnymi typami parlamentaryzmu? Można mieć w tej sprawie wątpliwości. Przywołany już Stanisław Gebethner [1997: 77] stwierdza, że sposób obsadzania głowy państwa nie ma znaczenia konstytucyjnego, tzn. sam w sobie nie rozstrzyga jeszcze o ustanowieniu instytucjonalnych podstaw dla tego czy innego systemu rządów. Podobnego zdania jest Tomasz Słomka [2003: 115], według którego kojarzenie sposobu wyboru prezydenta z określonym systemem rządów nie odpowiada praktyce ustrojowej współczesnych państw. Odmienne poglądy w tej sprawie prezentuje zaś Ryszard Mojak [1995: 117], utrzymujący, że tryb wyboru głowy państwa stanowi jeden z wyznaczników systemu ustrojowego.

Klasyfikacja to nic innego jak wielostopniowy (spiętrzony) podział logiczny, czyli układ przynajmniej dwóch różnych podziałów logicznych tego samego pojęcia. W odróżnieniu od dychotomii i podziału wielozłonowego klasyfikacja opiera się na więcej niż jednym kryterium podziału. Przykładową klasyfikację systemów parlamentarnych przedstawia poniższy diagram.

Rys. 1. Dwustopniowa klasyfikacja systemów parlamentarnych

Zaprezentowany podział jest przykładem najprostszej, dwupiętrowej klasyfikacji. Kryteriami podziału są: sposób obsadzania urzędu głowy państwa oraz kwestia odpowiedzialności politycznej rządu przed głową państwa. Wyższość klasyfikacji nad pojedynczym podziałem logicznym polega na większej szczegółowości wyróżnianych klas, przy zachowaniu zasad rozłączności i zupełności¹².

Typologia – jak wcześniej zauważono – jest odrębnym od podziału logicznego i klasyfikacji zabiegiem systematyzującym. W odróżnieniu od tych ostatnich typologia nie musi być ani zupełna, ani rozłączna; wyróżniane typy nie wyczerpują zazwyczaj całej złożoności badanej rzeczywistości, mogą się również krzyżować. Zwykle jest też tak, że większość obiektów nie ma wszystkich cech danego typu, lecz jedynie dużą ich część (przeważającą). Dlatego większość z realnie istniejących przedmiotów nie będzie całkowicie pasowała do danego modelu, a tylko w mniejszym lub większym stopniu będzie się do niego zbliżała. Typologię stosuje się zazwyczaj wówczas, gdy użycie klasyfikacji byłoby mało czytelne w analizie poprzez zbyt rozbudowaną strukturę klas i małą liczebność obserwacji przypisanych poszczególnym klasom.

O ile klasyfikacja znajduje częste zastosowanie w naukach przyrodniczych, o tyle po typologię sięga się chętniej w naukach społecznych, nie wyłączając politologii. Pytanie o korzyści z typologii w nauce o polityce pozostaje jednak nierozstrzygnięte. W niemieckiej i anglosaskiej literaturze przedmiotu bardzo poważnie traktuje się stary spór historycyistów z typologicznie nastawionymi pozytywistami: *uniqueness versus comparability* [Beyme 2005: 140]. W istocie porównywanie struktur politycznych ma swoje ograniczenia. Komparatystyka może dotyczyć przede wszystkim formalnie ujętych instytucji polityczno-prawnych, natomiast konkretne uwarunkowania, w jakich przechodzi tym instytucjom działać (czynniki historyczne, kulturowe, osobowościowe, sytuacyjne etc.), są za każdym razem inne, swoiste, niepowtarzalne¹³. Zredukowanie

¹² Najbardziej rozbudowane klasyfikacje noszą nazwę systematyk, jednak nie znajdują one raczej zastosowania w naukach społecznych.

¹³ Zwracał na to uwagę wybitny polski socjolog polityki Julian Hochfeld, który jeszcze w latach 50. ubiegłego wieku pisał: „Socjologiczna analiza określonego – np. obecnego polskiego – systemu parlamentarnego musiałaby wyjść daleko poza badanie norm prawnych, a nawet praktyk i zwyczajów

badan porównawczych do zestawienia instytucji politycznych dobranych według zewnętrznych podobieństw, czyli cech formalnych, stwarza ryzyko spłylenia analizy, co w konsekwencji może prowadzić do fałszywych wniosków [Chodubski 2008: 125–126]. Alternatywą dla ujęcia formalnego jest badanie danej instytucji politycznej w jej ujęciu materialnym, czyli ze względu na jej faktyczną treść, wynikającą z oddziaływania różnorodnych czynników społeczno-politycznych. Ujęcie to wprowadza jednak tak wiele wątków specyficznych dla poszczególnych państw, że w praktyce utrudnia to porównywanie badanych instytucji [Banaszak 2007: 41–44].

Pamiętając o tym, że rzeczywistość jest pierwotna wobec wszelkich typologii, a zatem bogatsza i bardziej złożona niż jakiegokolwiek modele eksplanacyjne, nie powinniśmy rezygnować z tworzenia typologii. Mają one bowiem nade wszystko wartość porządkującą, a więc i wyjaśniającą. Wskazuje się przy tym, że praca taksonomiczna stanowi istotną część pracy teoretycznej. Konstruowanie typów – jak zauważa Klaus von Beyme [2005: 140] – należy do najważniejszych szczebli poprzedzających badania ilościowe, albowiem kwantyfikacja bez zoperacjonalizowanych pojęć i typów „rodzi konfuzję i wcale nie przyczynia się do pomnożenia wiedzy”.

Typologizacja polega na wybraniu (ustaleniu) pewnego obiektu jako typowego i uporządkowaniu przedmiotów występujących w pewnej dziedzinie ze względu na ich większe lub mniejsze podobieństwo do wybranego typu. Typ może być idealny (skonstruowany) albo empiryczny. Znamienne jest, że w badaniach nad systemami rządów (w tym nad systemami parlamentarnymi) rolę modeli (wzorców), stanowiących punkt odniesienia dla wszelkich działań porządkujących, pełnią z reguły nie typy idealne (będące tylko konstrukcjami myślowymi), ale konkretne typy empiryczne, a więc realnie istniejące systemy rządów (albo takie, które realnie istniały). Mam tu na myśli takie formy rządów, jak: system parlamentarno-komitetowy rewolucyjnej Francji w okresie funkcjonowania Konwentu Narodowego, system parlamentarno-gabinetowy Wielkiej Brytanii w XIX wieku, system prezydencki Stanów Zjednoczonych, system kanclerski Republiki Federalnej Niemiec oraz system półprezydencki V Republiki Francuskiej.

regulujących działalność tego systemu. Analiza taka – uwzględniając oczywiście normy, praktyki, zwyczaje, wydobywając typologiczne cechy ich struktur – musiałaby jednocześnie zacząć od lokalizacji naszego systemu parlamentarnego jako elementu całego społeczno-politycznego porządku, który istnieje w Polsce. Porządek ten ma swą historię i swe koneksje [...] Nasz system parlamentarny może być w istocie zrozumiany tylko jako element tej konkretnej społeczno-historycznej struktury, w swym związku z tą strukturą i z poszczególnymi jej elementami [...]. Dalsza i bliższa tradycja historyczna, religia, oświata i wychowanie, gospodarka, struktura klasowa i stratyfikacja społeczna, prądy kulturowe, obyczajowość, kultura prawna, zasięg i struktura przestępczości – te i rozliczne inne czynniki składają się na budowę społeczną, która oddziaływała w określony sposób na stosunki polityczne, a więc i na funkcjonowanie systemu parlamentarnego”. J. Hochfeld, *Marksizm a socjologia stosunków politycznych*, [w:] id., *Marksizm, socjologia, socjalizm: wybór pism*, wyboru dokonał, wstępem i komentarzem opatrzył J. J. Wiatr, Warszawa 1982, s. 287–288. Pierwotnie tekst ukazał się w „Studiach Socjologiczno-Politycznych” (1958, nr 1).

Na pełną tożsamość między typem (modelem) rządów a konkretnym ustrojem wskazuje się najczęściej w przypadku systemu prezydenckiego. Michał Bożek [2007: 61] stwierdza wprost, że „system rządów prezydenckich” i „system rządów USA” to synonimy; każda próba opisu podstawowych założeń systemu prezydenckiego – pisze ten autor – jest niczym innym jak charakterystyką modelu ustrojowego funkcjonującego w Stanach Zjednoczonych. Z kolei Waldemar Żebrowski [2006: 7 i n.] nazywa system rządów USA „klasycznym modelem prezydenjalizmu”. Podobny pogląd w tej sprawie wyraził też Arend Lijphart [1992: 1].

Alternatywą dla przedstawionego wyżej sposobu typologizacji polegającego na wyborze typów empirycznych jest budowanie typów abstrakcyjnych. Punktem wyjścia takiego zabiegu nie jest analiza instytucji konstytucyjnych jednego państwa, wybranego jako model, tylko tworzenie uogólnień i synteza obejmująca rozwiązania ustrojowe wielu państw wykazujących określone podobieństwa. Przykładowo model półprezydencki może być albo prostą kalką ustroju V Republiki (typ empiryczny), albo zbiorem cech wspólnych dla określonej grupy państw – Republiki Weimarskiej, V Republiki, Finlandii pod rządami konstytucji z 1919 roku, Portugalii przełomu lat 70. i 80. ubiegłego wieku, Chorwacji lat 90. XX wieku, Rumunii etc. (typ idealny).

Do określonych typów abstrakcyjnych systemów rządów, a nie typów empirycznych, odwołują się na przykład Bogusław Banaszak oraz Douglas Verney. Pierwszy z nich konstruuje model systemu prezydenckiego, biorąc pod uwagę rozwiązania ustrojowe przyjęte nie tylko w USA, ale też w szeregu państw Ameryki Łacińskiej [Banaszak 2007: 344–348]. Drugi zaś twierdzi, że brytyjski system parlamentarny nie powinien być traktowany jako model, a pozostałe systemy parlamentarne jako odchylenie od tego wzorca [Verney 1992: 31]. Z kolei Marek Jarentowski [2009: 33], krytykując dość szczegółowe definicje systemów parlamentarnego i prezydenckiego przedstawione przez Andrzeja Pułę, zauważa, że są one raczej „opisem systemu rządów Wielkiej Brytanii oraz USA, w dodatku w pewnym momencie ich rozwoju”. W opinii Jarentowskiego wadą takiego podejścia jest to, że warunki definicji spełniają tylko państwa, na podstawie których te definicje konstruowano.

Stosunkowo prostą typologię systemów parlamentarnych przedstawiono w tabeli 1. Powstała ona w rezultacie skrzyżowania dwóch zmiennych: sposobu powoływania głowy państwa oraz jej faktycznej aktywności politycznej. Jeśli weźmiemy pod uwagę trzy sposoby powoływania głowy państwa (dziedziczenie, wybór przez parlament, wybór w głosowaniu powszechnym) oraz dwie możliwe sytuacje, jeśli chodzi o jej aktywność polityczną (symboliczna albo korygująca pozycja głowy państwa), to w sumie otrzymamy sześć typów parlamentaryzmu: 1) parlamentaryzm monarchiczny z symboliczną pozycją głowy państwa, 2) parlamentaryzm z symboliczną pozycją głowy państwa wyłanianą przez parlament, 3) parlamentaryzm z symboliczną pozycją głowy państwa wyłanianą w wyborach powszechnych, 4) parlamentaryzm monarchiczny z korygującą pozycją głowy państwa, 5) parlamentaryzm z korygującą pozycją głowy państwa wyłanianą przez parlament oraz 6) parlamentaryzm z korygującą pozycją głowy państwa wyłanianą w wyborach powszechnych.

Tab. 1. Dwuwymiarowa typologia systemów parlamentarnych

	Rodzaj pozycji głowy państwa	Sposób objęcia stanowiska głowy państwa		
		dziedziczenie	wybór przez parlament	wybór w głosowaniu powszechnym
Faktyczna aktywność polityczna głowy państwa	symboliczna pozycja głowy państwa	<i>Typ I</i> Wielka Brytania, Szwecja	<i>Typ II</i> Węgry, Estonia, Łotwa	<i>Typ III</i> Irlandia, Austria, Słowacja, Słowenia
	korygująca pozycja głowy państwa	<i>Typ IV</i> Hiszpania, Holandia, Belgia	<i>Typ V</i> Izrael, Grecja	<i>Typ VI</i> Finlandia, Portugalia, Litwa, Polska, Rumunia

Źródło: A. Antoszewski, *Parlamentaryzm jako przestrzeń rywalizacji międzypartyjnej*, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), Warszawa 2012, s. 47.

ZAKOŃCZENIE

Konkludując, należy stwierdzić, że spośród przedstawionych zabiegów systematyzujących typologia jest najwłaściwszym sposobem porządkowania „rodziny” systemów parlamentarnych. Bogactwo ustrojów zachowujących parlamentarny „kościół” jest tak duże, że obecnie bardzo trudno jest znaleźć jakieś jedno, uniwersalne kryterium, które pozwoliłoby przeprowadzić wyczerpujący podział systemu parlamentarnego na poszczególne jego odmiany [Bożek 2007: 69]. Rezultat zastosowania podziału logicznego (tj. zabiegu, który przyjmuje za podstawę podziału jedno kryterium) będzie za każdym razem niesatysfakcjonujący, ponieważ wyróżnione klasy systemów parlamentarnych będą zbyt ogólne. Podział logiczny jest zatem narzędziem za mało precyzyjnym jak na nasze potrzeby – przypomina cięcie siekierą w sytuacji, gdy potrzebny jest raczej skalpel.

System parlamentarny kształtował się ewolucyjnie, przetwarzając w długim okresie wiele idei i zasad ustrojowych [Pułło 1983: 43]. Był wynikiem praktykowania bardzo różnych rozwiązań, konfrontowania ze sobą rozmaitych koncepcji i pomysłów ustrojowych, które dopiero później uformowały się w system, to jest złożoną i spójną całość [Szymanek 2007: 36]. Można stwierdzić za jednym z autorów, że system ten stanowi „swego rodzaju układankę z szeregu elementów nader ściśle ze sobą sprzężonych” [Bożek 2007: 62]. Porównywanie ze sobą poszczególnych odmian systemu parlamentarnego (stanowiące punkt wyjścia działań porządkujących) nie powinno zatem ograniczać się do jednego tylko aspektu czy też wymiaru. Struktury złożone, jakimi są systemy rządów, należy identyfikować na podstawie zespołów cech. Dlatego właśnie typologia jest w naszym przypadku lepszym zabiegiem systematyzującym od dwu- czy wielocłonowego podziału logicznego.

BIBLIOGRAFIA

- Ajdukiewicz, K. 1965. *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa.
- Antoszewski, A. 2012. *Parlamentaryzm jako przestrzeń rywalizacji międzypartyjnej*, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Antoszewski, A., Herbut, R. 2001. *Systemy polityczne współczesnego świata*, Arche, Gdańsk.
- Bahro, H., Vesper, E. 1995. *Das semipräsidentielle System – „Bastard” oder Regierungsform sui generis*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen”, nr 3.
- Banaszak, B. 2007. *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Bankowicz, M. 2006. *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Baszkiewicz, J. 1999. *Władza*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Beyme, von K. 2005. *Współczesne teorie polityczne*, Scholar, Warszawa.
- Biskuski, K. 1964. *Ustrój polityczny Belgii. Studium o różnicach między ustrojem konstytucyjnym a rzeczywistością*, Towarzystwo Naukowe, Toruń.
- Bokszczanin, I. 2010. *Pozycja ustrojowa rządu w V Republice w świetle reformy konstytucyjnej z 2008 r.*, „Prawo i Polityka”, nr 1.
- Borkowski, T. 1997. *System rządów w nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo”, nr 11–12.
- Bożek, M. 2007. *Systemy rządów – płaszczyzna instytucjonalna*, „Zeszyty Naukowe Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfańskiego”, nr 32.
- Brodziński, W. 1997. *System parlamentarno-gabinetowy – wykorzystanie modelu rządów parlamentarno-gabinetowych w projekcie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Konstytucyjne systemy rządów*, M. Domagała (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Cheibub, J. A. 2007. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, Cambridge University Press, New York.
- Chodubski, A. J. 2008. *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Colliard, J.-C. 1978. *Les régimes parlementaires contemporains*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris (za: J. Szymanek, „Premierowska” odmiana systemu parlamentarnego, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz [red.], Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012).
- Duverger, M. 1951. *Les partis politiques*, Librairie Armand Collin, Paris (za: W. Sokół, *Partie polityczne na arenie wyborczej i gabinetowej*, [w:] *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, W. Sokół, M. Żmigrodzki [red.], Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003).
- Duverger, M. 1980. *A New Political System Model: Semi-presidential Government*, „European Journal of Political Research”, nr 8.
- Epstein, L. D. 1968. *Parliamentary Government*, [w:] *International Encyclopedia of the Social Sciences*, D. L. Sills (red.), Free Press, New York.
- Gebethner, S. 1997. *System rządów parlamentarno-gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie*, [w:] *Konstytucyjne systemy rządów*, M. Domagała (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Grzybowski, M. 2006. *System rządów (Sejm – Prezydent – Rada Ministrów)*, [w:] *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej. Założenia konstytucyjne a praktyka ustrojowa*, M. Grzybowski (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Gulczyński, M., Iwiński, T., Lamentowicz, W. 1978. *Instytucje polityczne współczesnego kapitalizmu*, PWN, Warszawa.
- Hajduk, Z. 2007. *Ogólna metodologia nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin.

- Hochfeld, J. 1982. *Marksizm a socjologia stosunków politycznych*, [w:] J. Hochfeld, *Marksizm, socjologia, socjalizm: wybór pism*, wyboru dokonał, wstępem i komentarzem opatrzył J. J. Wiatr, PWN, Warszawa.
- Jarentowski, M. G. 2009. *System rządów Polski a modele systemów rządów*, [w:] *Władza wykonawcza w Polsce i Europie*, M. Drzonek, A. Wołek (red.), Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków–Nowy Sącz.
- Jarentowski, M. G. 2012. *Mieszany system rządów – definicje*, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Kalleberg, A. L. 1966. *The Logic of Comparison: A Methodological Note on the Comparative Study of Political Systems*, „World Politics”, nr 1.
- Karolczak, K. 1999. *System konstytucyjny Japonii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Kiełmiński, Z. 1984. *Koalicje rządzące w systemie parlamentarnym*, Universitas, Warszawa.
- Konstytucja Japonii*, tłum. T. Suzuki, P. Winczorek, wstęp A. i L. Garliccy, 1990, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kruk, M. 2012. *Wprowadzenie do problematyki parlamentarnego systemu rządów*, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz [red.], Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Lane, J.-E., Ersson, S. 1999. *Politics and Society in Western Europe*, Thousand Oaks, London.
- Leroy, P. 2001. *Les régimes politiques du monde contemporain*, t. 1, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble (za: J. Szymanek, „Premierowska” odmiana systemu parlamentarnego, [w:] *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012).
- Lijphart, A. 1968. *Typologies of Democratic Systems*, „Comparative Political Studies”, nr 1.
- Lijphart, A. 1984. *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, Yale University Press, New Haven–London.
- Lijphart, A. 1992. *Introduction*, [w:] *Parliamentary versus Presidential Government*, A. Lijphart (red.), Oxford University Press, Oxford.
- Mojak, R. 1995. *Instytucja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pułło, A. 1983. *O jedno rozumienie podziału władz w nauce prawa konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo”, nr 6.
- Pułło, A. 2007. *Ustroje państw współczesnych*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa.
- Redelbach, A., Wronkowska, S., Ziemiński, Z. 1993. *Zarys teorii państwa i prawa*, PWN, Warszawa.
- Sarnecki, P. 2008. *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Sartori, G. 2000. *Ingegneria costituzionale comparata. Strutture, incentivi ed esiti*, Il Mulino, Bologna (za: M. Bankowicz, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006).
- Shugart, M. S. 2006. *Comparative Executive–Legislative Relations*, [w:] *Political Institutions*, R. A. W. Rhodes, S. Binder, B. A. Rockman (red.), Oxford University Press, Oxford.
- Siaroff, A. 2003. *Comparative Presidencies: the Inadequacy of the Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction*, „European Journal of Political Research”, nr 3.
- Siaroff, A. 2008. *Comparing Political Regimes*, University of Toronto Press, Toronto.
- Siemieński, F. 1996. *System rządów w przyszłej konstytucji*, „Dziś”, nr 5.
- Słomka, T. 2003. *Prezydentura w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Zagadnienia konstytucjonalizmu krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, T. Mołdawa (red.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Sobolewski, M. 1969. *Zasady demokracji burżuazyjnej i ich zastosowanie*, PWN, Warszawa.
- Steffani, W. 1983. *Zur Unterscheidung parlamentarischer und präsidienteller Regierungssysteme*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen”, nr 3 (za: M. Bożek, *Systemy rządów – płaszczyzna instytucjonalna*, „Zeszyty Naukowe Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfańskiego” 2007, nr 32).

- Stepan, A., Skach, C. 1994. *Modele konstytucyjne a umacnianie demokracji (Parlamentaryzm – system prezydencki)*, „Państwo i Prawo”, nr 4.
- Szymanek, J. 2005. *Modele systemów rządów (wstęp do analizy porównawczej)*, „Studia Prawnicze”, nr 3.
- Szymanek, J. 2007. *Racjonalizacja parlamentarnego systemu rządów*, „Przegląd Sejmowy”, nr 1.
- Szymanek, J. 2009. *Arbitraż polityczny głowy państwa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Verney, D. V. 1992. *Parliamentary Government and Presidential Government*, [w:] *Parliamentary versus Presidential Government*, A. Lijphart (red.), Oxford University Press, Oxford.
- Wallner, M. 2014. *Koncepcje teoretyczne systemu rządów: źródła, założenia, krytyka*, [w:] *Systemy rządów w perspektywie porównawczej*, J. Szymanek (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Wojtaszczyk, K. A. 2000. *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Wyrzykowski, M. 1999. *Osiem tez w sprawie systemu rządów premierowskich*, [w:] *Administracja publiczna w państwie prawa. Księga jubileuszowa dla Prof. Jana Jendrośki w osiemdziesiątą rocznicę urodzin i pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, B. Adamiak i in. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Żebrowski, W. 2006. *Klasyfikacja modelu prezydenjalizmu. Geneza i kształt współczesny*, „Szkice Humanistyczne”, nr 1–2.
- Żebrowski, W. 2007. *Ślady prezydenjalizmu w Europie – system polityczny Republiki Cypryjskiej*, „Szkice Humanistyczne”, nr 1–2.

ABSTRACT

Parliamentary system was adopted by the most of the modern democracies. It occurs where the principle of government's responsibility to parliament is respected. This principle is the basis of parliamentary government and a common feature of the largest group of democratic countries. In comparing these countries, one should also pay attention to the differences between them. They concern both constitutional norms and political practice. This implies that there is no single model of parliamentarism; on the contrary, there are many variations of it. In this situation, there is an objective need to organize a set of parliamentary systems. The paper presents examples of different analytical procedures such as dichotomy, classification and typology. The author concludes that the most useful of these instruments is the typology, and it can arise only on the basis of extensive classification of parliamentary systems. The creation of such a classification would require broad historical-comparative research.

Keywords: parliamentary system, division, classification, typology, system of government

BIOGRAFIA

Michał Wallner, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Redaktor naczelny czasopisma „Prawo i Polityka”. Związany z Wydziałem Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół prawa konstytucyjnego i systemów politycznych; e-mail: michal_wallner@o2.pl